

tük feladatainak ellátásához, valamint a náluk folyó tudományos kutatáshoz szükséges műveket. A kisebb és közép nagyságú könyvtárak – a 10 000 köteten aluliak – helyzete majdnem reménytelen a "világszint" tartása szempontjából. A szükséges könyvanyaggal való ellátásukat csak a megyei hálózatok közötti szoros együttműködés, a könyvtárközi kölcsönzés intenzív igénybevétele, továbbá a szakemberek számára engedélyezett tanulmányi (kutató) szabadság biztosíthatja. Éppen a könyvtári gyarapítás szinte megoldhatatlan problémái miatt idézzük egy vidéken dolgozó fiatal muzeumi kutatónk keserves panaszát. Az egyetemről nemrég kikerült muzeológus a numizmatikával, általában a IV. század végével, a feladás és kontinuitás kérdéseivel szeretne foglalkozni. Ezzel kapcsolatban így ír (17): "Ez adja legjelentősebb problémámat is – azt hiszem ez minden vidéki muzeológus problémája – a megfelelő szakkönyvtár hiánya, mely megnehezíti, sőt sok esetben hosszabb időre le is állítja munkánkat. A muzeum igyekszik a pesti szakkönyvtárak felkereséséhez a lehetőséget megteremteni, mivel azonban egyedül vagyok régész, ez tavasztól ősziig egyáltalán nem, és télen is nehezen lehetséges." Pedig vegyük figyelembe azt, hogy a fiatal kutató olyan régi és nagy kulturájú "muzeumi" városban dolgozik, ahol 8000 kötetes könyvtár van ...

Muzeumi könyvtáraink állományának megfelelő gyarapítását nemcsak a minden könyvtári területen általános jelenség: a folyó-forint és a deviza-forint elégtelensége teszi nehezzé, hanem az a tény is, hogy e terület kiadványai különösen drágák, akár forintban, akár valutában mérjük azok beszerzési árát.

Mindezeket figyelembe véve, nem mondható jelentéktelennek a muzeumi könyvtárak évi gyarapodásának mennyisége: 1966-ban pl. az egész terület könyvtárai 52 903 kötetel gyarapodtak (ebből 34 845 a könyv és 18 058 a folyóirat). Ez az egész muzeumi könyvállomány 5 százaléka, ami országos átlagban elfogadhatónak látszik és azt jelenti, hogy a muzeumi könyvtárak mai állománya husz év alatt megduplázódik.

A gyarapodás összesített volumenén belül 1966 folyamán a 100 köteten aluli könyvtárak átlagosan évi 15, a 100–500 közöttiek 32, az 500–1000 közti nagyságrendűek 135, az 1000–5000 kötet közötti kategóriához tartozók 203, az 5000–10 000 kötetel rendelkezők 471, a 10 000 köteten felüli legjelentősebb megyei muzeumok könyvtárai 924, a fővárosi (10 000 köteten felüli) muzeumi könyvtárak pedig évi 2060 kötet könyvvel (periodikummal) növelték állományukat. Itt valóban felmerül a jogos kérdés: sok ez vagy kevés? Az elemzett terület számára elegendő-e ez a gyarapítás, vagy nem?

Feleletünk nem egyértelmű:

- meggyőződésünk, hogy a valóban költséges beszerzést figyelembe véve a muzeumi könyvtárak állományának évenkénti fejlesztésére a jövőben nagyobb összeget kellene fordítani,

- ugyanakkor jobb könyvtári szervezéssel, szervezettséggel, jól működő könyvtári hálózatok létrehozásával fokozni lehetne a muzeumok könyvtárainak működési hatásfokát, elsősorban az összehangolt gyarapításból származó előnyök kihasználásával.

E könyvtárfejlesztés egyik -primér- eszköze költségvetési forrásokból táplálkozik. Nem szabad azt gondolni, hogy ez statikus tényező. Az ötvenes évektől kezdve a magyarországi muzeumok igen nagy fejlődésen mentek keresztül nemcsak szellemi és funkcionális, hanem anyagi vonatkozásban is.

Anélkül, hogy belemerülnénk a téma elemzésébe, csupán néhány tényre figyelmeztetünk: míg 1949-ben 14 millió forinttal, addig 1965-ben 100 millió forinttal gazdagodtak az ország muzeumai. (18) Ebből az országos keretből a Művelődésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó intézmények ténylegesen felhasznált évi hitele 51 és félmillió Ft. volt. Könyvtári szempontból számunkra igen fontos adat az, hogy e keretből 973 000 Ft. jutott könyvbeszerzésre (19). Nem csekély összeg ez, ha figyelembe vesszük könyvtárainknak országos viszonylatban évente felhasználható beszerzési kereteit.

Vidéki viszonylatban a tanácsosítás következtében a muzeumok (s így könyvtáraik) fejlesztésére évente fordítható összegek állandóan növekedtek. Az idézett értekezés szerzője szerint a tanácsok kezelésében lévő muzeumok 1964. évi költségvetési előirányzata meghaladta a 35 millió forintot. Ez kb. 6 millió forinttal több az 1963. évinél (19.3 százalékos globális növekedés). Ami bennünket különösen érdekel: ebből az összegből könyvbeszerzésre 410 000 Ft. állt rendelkezésre.

A nemzetközi kiadványcsere az állománygyarapítás igen lényeges forrása. A muzeumok, éppugy mint könyvtári intézményeink, helyesen ismerték fel ennek jelentőségét, egyrészt a tudományos kapcsolatok ápolása és fejlesztése, másrészt könyvtáraik külföldi anyagának gyarapítása szempontjából. A cseretevékenység útján lehetővé válik az, hogy a magyar muzeumokban folyó tudományos kutatás eredményeinek ismertetése kijusson külföldre, és a kiküldött anyag ellenértékeként értékes (könyvkereskedelmi forgalomban sokszor nem is kapható) külföldi dokumentumok kerüljenek be az országba.

Érdemes lenne e cseretevékenységet -mint a külföldi beszerzés egyik alapvető forrását- részletes vizsgálódás tárgyává tenni(20), a vidéki muzeumok mellett budapesti (országos muzeumi könyvtárak) viszonylatban is.

Csehszlovákiában tipikus példa egy interdiszciplináris jellegű kutató intézményre a Munkahigiénia és Foglalkozási Betegségek Intézete, ahol valamennyi iparág higiéniai és a foglalkozási ártalmakkal kapcsolatos problémáit (kezdve a bányászattól és kohásztól az építészetig és könnyűiparig, az ipari üzemek tervezésétől az urbanisztikáig, az ipari higiénától egészen a konkrét munkabiztonsági berendezésekig és társadalombiztosításig) meg kívánják oldani, mégpedig mind a klinikai orvostudomány különböző területeinek (sebészet, ideggyógyászat, tüdőgyógyászat, onkológia, bőrgyógyászat, gerontológia), mind a biológiai tudományok (biológia, fiziológia, histológia, farmakológia, toxikológia), mind a fizikai tudományok (akusztika, elektromagnetika, sugárzástudomány), ugyyszintén a kémiai tudományok (fiziológiai kémia, radiokémia, szerves és szervetlen kémia), és a társadalomtudományok (pszichológia, szociológia, közgazdaságtan, jogtudomány), valamint a műszaki tudományok és gyártástechnológia szempontjából. Hasonló elvek szerint működik a Sugárzás Higiéniai Kutató Intézet vagy a Csehszlovák Tudományos Akadémia Biofizikai intézete is.

Behatol az interdiszciplináris elv a diszciplináris alapon létrejött intézetekbe is. Ezekben is olyan munkacsoportokat hoznak létre, amelyek közvetlenül nem tartoznak abba a diszciplinába, amely az intézet nevében szerepel. Az orvostudomány szakterületén például ma már nincs olyan kutató intézet, amelyben ne dolgozna egy-egy biokémikus vagy statisztikus szakember. Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban a tudományos problémák interdiszciplináris megoldásának elve oly mértékben érvényesül, hogy az orvostudományi kutatás területén a főiskolai végzettséggel rendelkező dolgozók 70 százaléka nem orvos (fizikus, kémikus, matematikus, mérnök). Ezenkívül a diszciplináris alapelveken létrehozott kutató intézetek nagyobb egységekbe tömörülnek, mint például az Amerikai Egyesült Államokban a Bethesdaban működő National Institutes of Health, amely tizenhét szakterület kutató intézetét egyesíti, hogy így megkönnyítse az interdiszciplináris tudományos munkát a biológiai tudományok területén.

Atudomány interdiszciplináris fejlődése tükröződik a könyvtárakban is. Elsősorban a könyvtárakba érkező kiadványok elvesztik diszciplináris jellegüket. Közvetlenül a második világháború után olyan folyóiratok indulnak, amelyek demonstrálják a tudományok atomizálódását (például Bronches című folyóirat, amely egy olyan szűk szakterülettel foglalkozik, mint a légcső megbetegedések). Az ötvenes években viszont -az interdiszciplináris alapelv szerint- olyan új folyóiratok jönnek létre -mint például a Development Biology című folyóirat-, amelyek nem egy újabb szűk területre specializálódnak. A kiadók feladatuk tüzték ki, hogy nemcsak az embriológia és genetika területéről közölnek ismereteket, hanem a

biológia, az állati és növényi fiziológia és patológia, a zoológia, növénytan, összehasonlító anatómia, biokémia, hisztokémia, citológia, enzimológia és a klinikai szakterületeknek egész sorából is. A folyóirat megindulása óta eltelt nyolc év megmutatta, hogy milyen hasznos áttörni az egyes tudományok közötti korlátokat és a korábban különböző folyóiratokban szétszórt ismereteket egy helyen összpontosítani.

Megnyilvánulnak az interdiszciplináris tendenciák a másodfoku publikációk és általában a bibliográfiai munkákban is. Megnövekedtek az igények az olyan teljességre törekvő retrospektív bibliográfiák iránt, amelyek összefoglalják a korábbi diszciplínák mindazon ismereteit, amelyek az interdiszciplináris szférában fontosak a problémák megoldásához. Az új kutatási feladatok hovatovább olyan komplexekké váltak, annyi diszciplínát érintenek, hogy számos különböző tudományos és szakforrásból eredő rechechekkel kell alátámasztani. A gondosan feldolgozott interdiszciplináris bibliográfia példajaként a Bibliography of World Literature on Mental Retardation-t említhetjük, amely anyagát három diszciplína szakterületéről meríti. Feldolgozza az Index Medicus-t, az Education Index-et és a Psychological Abstracts-ot és több mint 1400 folyóirat vonatkozó cikkeinek címleírását tartalmazza a szellemi elmaradottságról, a pszichológus, az elmeorvos, a pedagógus, a gyógynevelő, a szociológus, a genetikus, a gyermekorvos és más szakterületek klinikai orvosainak szemszögéből.

A tudomány interdiszciplináris követelményeiből számos nehézség származik a bibliográfiai folyóiratok kiadása során. Klasszikus formában ezek a kialakult tudományos diszciplínák szerint specializálódtak: a Chemisches Zentralblatt, a Biological Abstracts, a Mathematics Reviews. Ezzel szemben az interdiszciplináris tudomány gyors referálást igényel egy meghatározott kutatási feladatra vagy területre vonatkozó anyagokról, amelyek a legkülönbözőbb diszciplínák folyóirataiban jelentek meg. Ezért jönnek létre új bibliográfiák, amelyek egy meghatározott problémára vonatkozóan több diszciplína anyagából gyűjtik össze az információkat. Ilyen például a csehszlovák Index Radiohygienicus, amely tartalmazza a magfizika, a nukleáris kémia, a nukleáris energetika és ugyancsak a genetikát, az ökológiát, a fiziológiát és az emberi és állati klinikai orvostan számos szakterületéről a vonatkozó irodalmat.

Egyidejűleg azonban továbbra is megjelennek a diszciplinárisan felosztott bibliográfiai folyóiratok, mint az orvostudomány területén például az Experta Medica. Huszonhárom szekciója a klasszikus orvostudományi diszciplínák szerint oszlik meg és ezeken belül olyan szűkebb alcsoportokra tagolódik, ahogyan az szokás volt a század elején. Ugy tűnik, hogy továbbra is megvan a kétfős igény, mind a diszciplináris alapelv szerint tagolt bibliográfiai publikációk és tu-

dományos tájékoztatások, mind pedig az interdiszciplináris kutatási feladatoknak megfelelő publikációk és tájékoztatások iránt.

Az interdiszciplináris tudomány követelményei közvetlenül hatnak a szak- és tudományos könyvtárak munkájának módszereire és formáira. Találkozunk olyan nézettel, hogy a könyvtárak az új feladatokkal nem tudnak megbirkózni. A másik vélemény szerint az enciklopédikus jellegű tudományos könyvtár ideális tájékoztatási forrás az interdiszciplináris tudományos kutatás számára, hiszen nagy forrásanyag választéka van és ezeket megszerezni is tudja. A múlt tanulmányozása azonban azt bizonyítja, hogy amikor emelkedik a megjelent publikációk száma, törvényszerűen csökken az eddigi tájékoztatási eszközök hatékonysága, mignem elérkezik ahhoz a pillanathoz, amikor az információterjesztés módszereinek minőségi megváltoztatására elkerülhetetlenül szükség nem lesz. Fokozottabban áll ez a tétel a huszadik században. A könyvtárak azonban nem értették meg eléggé gyorsan ezt a törvényszerűséget, leggyakrabban az irodalom megőrzésére koncentráltak és ragaszkodtak megőrző feladatukhoz még olyan területeken is, ahol pedig a könyvtár aktívabb és dinamikusabb tevékenységi koncepciót igényelt volna.

Az interdiszciplináris tendencia elsősorban a tudományos könyvtárak állomány-
A gyarapítási koncepciójának felülvizsgálatát igényelte. Nyilvánvaló, hogy már a relatív teljesség sem lehet reális célkitűzés, de még jámbor óhaj vagy álom sem. A jelenlegi helyzetnek mind a tudományon belüli, mind a kiadói politika és a gazdasági helyzet területén való reális vizsgálata azt mutatja, hogy egyetlen járható megoldás a könyvtárak közötti kapcsolatok rendezése és a könyvtárak közötti együttműködésnek a lehető legszélesebb mértékben való fejlesztése. Ezek a törekvések törnek előre minden országban, azonban nem mindenhol realizálódnak még olyan gyorsan és olyan mértékben, ahogyan azt a tudományok fejlődése megkövetelné.

Ezenkívül aggasztó, hogy számos könyvtáros mennyire ragaszkodik a klaszterikus osztályozási rendszerekhez. Ugyanakkor, amikor más szakemberek megoldották a problémát, hogy a tárgyi osztályozás melyik fajtája felel meg legjobban az interdiszciplináris tendenciáknak. Új szisztematikus vagy tárgyi osztályozási rendszerek jöttek létre, többségükben a könyvtárakon kívül. Ilyenek az uniterm, a deskriptor rendszerek és a tájékoztatás megszervezésének új módszerei, mint például a KWIC rendszer, a Science Citation Index, az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Orvosi Könyvtárában az úgynevezett Medical Subject Headings és még sok más.

Ezenkívül a könyvtárosok nem határozták el magukat időben arra, hogy aktívan terjesszék az összegyűjtött tájékoztatási anyagokat, megvárták, hogy azt

állományukban mások keressék. Így következett be az, hogy a hagyományos könyvtárak rendszere mellett új módszerek és új megoldások alakultak ki a tájékoztatási szükségletek kielégítésére a szakmai tájékoztatási központokban, a tudományos és kutató intézetekben, a nagy bibliográfiai folyóiratok mellett, valamint a termelő üzemekben. Ezek a központok a tájékoztatási anyagot úgy tudták összegyűjteni a különböző diszciplínák területéről, hogy az a problémát teljes terjedelmében felölelje. S annak érdekében, hogy ezeket a tájékoztatási anyagokat a megfelelő kapcsolatba hozzák az interdiszciplináris kutatási problémával, nem tétováztak egészen új, nem hagyományos osztályozási rendszereket létrehozni. Magasabb fejlettségi fokon azután a tájékoztatási anyagot értékelték és szintetizálták részletes analízis és kutatási jelentések révén. Ezért történhetett meg az, hogy a Kennedy elnök számára készült Weinberg report nem a tudományos könyvtárak rendszerének, hanem a tájékoztatási intézmények rendszerének fejlesztését javasolja.

Hiba volna azonban a tudományos-műszaki tájékoztató központokat szembeállítani a tudományos és szakkönyvtárakkal. Amennyiben a könyvtárosok meg tudnak birkózni az új helyzettel a tudományos kutatás területén és kiharcolják maguknak a modern technikai berendezéseket, úgy, hogy ne maradjanak el a tudományos-műszaki intézmények mögött, akkor olyan egyezményeket hozhatnak létre a tájékoztatási rendszerrel, hogy a konkurrenciát kiküszöbölve együttesen vállalják a felelősséget a gyors tájékoztatásért, olyan tájékoztatásért, amely teljes mértékben megfelel az interdiszciplináris tudományos munka követelményeinek.